

KÖNYVISMERET HÁZIDOLGOZAT

Hunyadi Mátyás, a király – Hagyomány és megújulás a királyi
udvarban, 1458-1490

Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban, 2008. március 19 – június 30.

Készítette: Hlavács Judit

Konzulens: Buda Attila

PPKE Kiadói szerkesztő I. évfolyam

Budapest, 2008. május 22.

1458-ban, 550 évvel ezelőtt lépett a trónra Hunyadi Mátyás, s ennek apropóján hirdette meg idén az Oktatási és Kulturális Minisztérium a Reneszánsz Évet. Az ennek keretében megrendezett kulturális eseményekhez, programokhoz kapcsolódik – a 4× a Reneszánszról sorozat keretében – a Budapesti Történeti Múzeum nagyszabású kiállítása is.

A címéhez híven a királyi udvarra, illetve a megőrzésre és változásra koncentrááló kiállításon a gazdag, magyar és külföldi gyűjteményekből származó anyagot témakörökbe csoportosították. A kezdő és záró termekbe kerültek a Hunyadi család felemelkedését, illetve Mátyás dinasztiaalapító kísérletének kudarcát dokumentáló tárgyak, iratok, köztük helyezkednek el a kül- és belpolitikai helyzetet, a közélet szereplőit, a királyné(ka)t, a hadviselést, a pénzügyeket, az egyházi viszonyokat, a művészeteket (építészet, képzőművészet), a történetírást és a királyi könyvtárat bemutató részek. Különösen nagy hangsúlyt helyeztek a késő gótika és a kora reneszánsz, a humanizmus megismertetésére, valamint a legújabb tudományos eredmények és szemléletmód érvényesítésére. Mind az egyes témaköröket, mind a bemutatott tárgyakat tekintve jelentős teret kaptak az iratok és a könyvek.

Mivel Hunyadi Mátyásról – rögtön az igazságos király meséi után – mindenkinek a Corvinák, illetve a Corvina-könyvtár jut eszébe, ráadásul az első Magyarországi nyomtatvány is az ő uralkodása idején készült, a kiállításon is nagy hangsúlyt kaptak a könyvek, kódexek, iratok.

Noha úgy tűnik, Mátyás könyvtára mintegy a semmiből tűnt fel, s a kultúra e kiemelkedő csillaga király halála után azonnal leáldozott, a „Bibliotheca Augusta” – ahogyan a firenzei humanista, Naldo Naldi nevezte ismertetőjében – nem előzmények nélküli. A templomokban, kolostorokban, különböző egyházi és világi iskolákban már a 14. században létrehoztak kisebb-nagyobb könyvgyűjteményeket, s működtek könyvmásoló és –festő műhelyek is. Zsigmond uralkodása idején Magyarország szorosabb kapcsolatba került a nyugat-európai kultúrával is, és noha udvarában a középkori gondolkodásmód és művészet maradt az uralkodó, és a reneszánsz első képviselői is megjelentek. Vitéz János, aki Zsigmond kancelláriájában kapcsolatba került az országba látogató itáliai humanistákkal, Hunyadi Mátyás egyik nevelője volt, s maga is jelentős könyvtárat hozott létre előbb Váradon, majd Esztergomban. Ezek gyarapításához nagyban hozzájárult unokaöccse, Janus Pannonius is.

Mátyás fiatal korától kezdve könyvek között nőtt fel, jól tudott latinul, s szívesen olvasott. A már birtokában lévő könyvekből, kódexekből fokozatosan alakult ki gyűjteménye. Így nem beszélhetünk valamely adott alapítási időpontról, de a könyvtár fejlődésében kétségtelenül voltak meghatározó időpontok, mint például Beatrix Budára érkezése (1476) vagy a Bécs elfoglalását (1485) követő korszak. Annak ellenére, hogy ebben az időben rohamosan terjedt a könyvnyomtatás, a Corvina nagyrészt kéziratos köteteket tartalmazott. Ennek oka – amellet, hogy a drága kódexek jobban megfeleltek az uralkodó reprezentációs céljainak – főleg az volt, hogy Mátyás ritka művek beszerzésére, lemásoltatására törekedett, célja valamiféle „teljes” gyűjtemény kialakítása volt, amely a kor összes ismert klasszikus, latin és görög szövegét tartalmazza. Törekvéseit siker koronázta – könyvtára messze földön híressé vált, s mintául szolgált más könyvgyűjtőknek, például Lorenzo Medicinek is.

A fennmaradt korvináknak nagyjából egyharmada származik 1470 előttről, ezek nagyrészt egyszerűbb, firenzei, fehér indafonatos díszítésű kódexek. A saját rendelésre készült, illetve a király számára vásárolt köteteken túl ide tartoznak a lázadó Janus Pannoniustól lefoglalt példányok is. Mivel az ő pécsi könyvtára bővelkedett a görög nyelvű művekben, a kutatók innen (1972) számítják a görög gyűjtemény ugrásszerű gyarodását. 1467-ből származik Andreas Pannonius Mátyás királynak ajánlott királytükre (Libellus de regiis virtutibus), egy humanista könyvrésszel készült, két miniatúradíszes oldalt tartalmazó, kisméretű pergamenkódex, melyet a Biblioteca Apostolica Vaticana kölcsönzött a kiállításra.

Andreas Pannonius Mátyás királynak ajánlott királytükre / Ferrara, Guglielmo Giraldi műhelye, 1467 / Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana

A Beatrixszal kötött házasság – a szorosabb nápolyi kapcsolat, az Aragón Könyvtár híre miatt – újabb lendületet adott a Corvina fejlődésének, amelyben Taddeo Ugoletto, a király új könyvtárosa több szempontból is jelentős szerepet játszott. Görögország belsejéből szerzett új köteteket a görög nyelvű gyűjtemény számára, kialakította a budai palota első emeletén elhelyezkedő fényűző könyvtártermet (melyhez később egy második is csatlakozott), egységesen címerrel látta el a corvinákat, s a jellegzetes corvina-kötést is az ő idejében vezették be. Feltehetően ő adott megbízást (és adatokat) Naldo Naldinak, aki ismertetőt írt Mátyás könyvtáráról, valamint a Firenzében dolgozó másolók munkáját ellenőrizte.

A királynénak ugyanakkor saját könyvtára volt – van olyan kódex, amelyből két példányt ismerünk, egyet Mátyás, egyet Beatrix címerével. Agathias bizánci költő és történetíró Justinianus császár gótok ellen folytatott háborújának történetét – Cristoforo Persona latin fordításában – mind a király, mind a királyné számára elküldték. (A Nápolyban készült, hat darab, személyre szólóan

dedikált példány címzettjei között volt Lorenzo Medici és IV. Sixtus pápa is.) Beatrix példánya (címlapja sokkal díszesebb Mátyásénál) humanista antikva írással készült, illuminált iniciálékkal, örvénylő növényornamentikával és madarakkal, puttókkal, valamint a királyné címerével. A kiállított darab az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona, párja Münchenben, a Bayerische Staatsbibliothekben található.

Agathias történeti művének latin fordítása Beatrix királynénak szóló ajánlással / Nápoly, 1483-1484 körül / Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

1485, Bécs elfoglalása után Mátyás hatalma megerősödött, s egyre több energiát és pénzt tudott fordítani könyvtára fejlesztésére is. Az 1480-as évek második feléből származó corvinák kifejezetten reprezentatív, luxuskivitelű kódexek. Megjelennek Mátyás és Beatrix arcképei, valamint az aranyozott vöröses bőrkötés. A király megbízásából számos kötet készül Firenzében, Francesco Cherico, Gherardo és Monté di Giovanni, valamint Attavante degli Attavanti műhelyében, de érkeztek könyvek Rómából, Nápolyból és máshonnan is. Noha egyetlen kódex sem maradt fenn, amelyben feltüntetnék, hogy Budán másolták vagy illuminálták volna, bizonyos, hogy itt is működtek scriptorok és miniátorok, s egyes források szerint a király legalább harminc írnokot foglalkoztatott (bár nem feltétlenül egy adott műhelyben). Tehát, ha nem is tudjuk, pontosan mely corvinák készültek Magyarországon, létezésük nem vonható kétségbe, s az is nyilvánvaló, hogy a kódexeket címerrel ellátó „első címerfestő” és „második címerfestő” – akik két külön „akció” keretében látták el a vásárolt könyveket a tulajdonos azonosító jelével – Budán működött. Budán készült az a Xenophón-kódex is, amelynek eredeti corvina-kötése is megmaradt – ez bizonyítja eredetét is, mert első lapjának alját

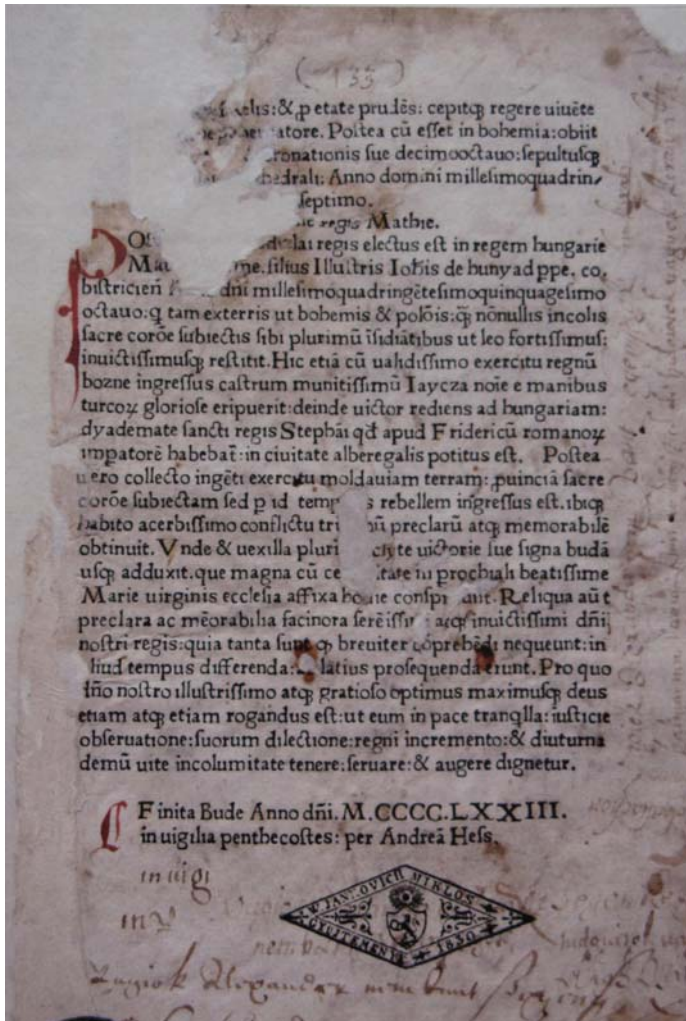
Mátyás címerével együtt levágták. A fatáblás, aranyozott bőrkötésen díszes keretben Mátyás címere látható, a hátlapon feltüntették a szerző és a fordító nevét is. A felirat tipikus helyesírási hibája mutatja, hogy a Budán dolgozó könyvkötő anyanyelve az olasz volt. Xenophón nevének kezdőbetűjét Sc-vel írta, s az olaszból hiányzó ph-t két helyen is elrontotta, Philelfust, illetve Scenopotét nyomott a bőrbe, annak ellenére, hogy az utolsó, 55. levélen tintával olvasható a neki szánt utasítás: „philelphus i Scenophote”. A kódexet az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik.

Xenophón-kódex eredeti corvina-kötésben / Buda, 1470-1490 között /
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Hunyadi Mátyás uralkodása idején, 1473 pünkösdjén készült el az első magyarországi nyomtatott könyv, az úgynevezett Budai Krónika, Andreas Hess nyomdájában. A nyomdász Kárai László budai prépost, római követ hívására érkezett Magyarországra, aki feltehetőleg Vitéz János utasítására lépett kapcsolatba vele. Mivel azonban Vitéz János 1472-ben egy Mátyás ellen szőtt, lelepleződött összeesküvés következtében kegyvesztetté vált, mecénások híján a nyomda rövid életűnek bizonyult. Még egy könyv készült itt, szintén 1473-ban: egy két filozófiai értekezést (Basilius Magnus: De legendis poetis és Xenophón: Apologia Socratis) magába foglaló kötet. A Budai Krónika (az ajánlásban szereplő címe Cronica Hungarorum) a magyarok eredetétől Mátyás moldvai hadjáratának végéig (1468) tartó időszakról számol be, több régebbi krónikaszerkesztmény felhasználásával. Körülbelül kétszáz példányban jelenhetett meg, ebből mára 10 maradt. A kiállításon szereplő darab az ELTE Egyetemi Könyvtár tulajdona, a díszesebbek közé tartozik – két fejezetkezdő iniciáléját is kidolgozták, máshol vörös vagy sárga tintával húzták ki a nagybetűket. A díszítéseket nem nyomtatták, hanem a tulajdonos maga készítette el őket.

Budai Krónika / Buda, Andreas Hess, 1473. június 5.
/ Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár

Mátyás könyvtára egyszerre szolgálta a tulajdonos egyéni érdeklődését, a humanista műveltségeményt és a hatalmi reprezentációt. Céljait elérte, de a király hirtelen halála 1490-ben a Corvina sorsát is megpecsételte. Bizonyos kódexek befejezetlenül maradtak (pl. egy Firenzében készült Biblia), másokat (pl. Marsilio Ficino filozófiai értekezéseinek egy példányát, melyet Lorenzo Medici kapott meg) új tulajdonosnak szántak, s ezért a címereket, Mátyásra utaló díszítéseket átfestették. Már Ulászló idejében elkezdtek széthordani a könyveket – néhány darab Bécsben is maradhatott, másokat Corvin János vett magához. 1526-ban, amikor Szulejmán szultán elfoglalta Budát, a könyvtár még létezett, de a következő esztendőben nagy része Konstantinápolyba került. 1686-ban, Buda visszafoglalásakor a még meglévő könyveket Bécsbe vitték. Annak ellenére, hogy a Corvina szétszóródott, nagyrészt elpusztult, nem maradt hatástalan a későbbi korokra. Nem egy görög szerző munkáját corvina-példányból fordították latinra a bécsi humanisták, s így lett része az európai műveltségnek.

A Budapesti Történeti Múzeum kiállítása méltó emléket állít Hunyadi Mátyásnak, aki nem csak uralkodóként, hanem a nemzeti és európai kultúra előmozdítójaként vált történelmünk egyik legdicsebb alakjává. Ennek kiemelkedő példája a könyvtár, de a múzeumban szép példáit találjuk az építészet, a festészet, a történetírás fejlődésének, és megismerhetjük a kulturális felemelkedést

megalapozó pénzügyi, politikai, hadászati háttérrel is. A ritka kincseket sikerült elegáns, de visszafogott módon bemutatni – maguk a feliratok, tájékoztató táblák is szemet gyönyörködtetőek. A kiállítás megtekintése a könyvkultúra vagy a történelem iránt érdeklődőknek kötelező program, de bárkinek ajánlható, aki érdeklődik az „igazságos Mátyás király” valódi személye iránt.

Felhasznált irodalom:

Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus. szerk. FARBAKY PÉTER, SPEKNER ENIKŐ, SZENDE KATALIN, VÉGH ANDRÁS, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2008.

KÓKAY GYÖRGY: *A könyvkereskedelem Magyarországon.* Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

A Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://vmek.oszk.hu/03200/03233/html/index.htm>

CSAPODI CSABA: *A Corvina könyvtár története.*

Bibliotheca Corviniana Digitalis, <http://www.corvina.oszk.hu/>

Budai Krónika a Wikipédiában <http://hu.wikipedia.org>

A képek a kiállítás katalógusából származnak.